ARMAND DE FLUVIÀ. DEL MATRIMONI DE RAMON BERENGUER IV DE BARCELONA AMB PERONELLA D'ARAGÓ

Autor:
Data de publicació: 26-05-2018

En 1994 publiqué en Barcelona un trabajo que me llevó varios años de búsqueda e investigación, y que contenía una extensísima bibliografía sobre el tema. Su titulo Els Quatre Pals, l'escut dels comtes de Barcelona (Rafael Dalmau Editor, colección "Episodis de la Història" nº 300) y poco después otro denominado El senyal dels Quatre Pals és dels comtes de Barcelona i, per tant, català, no aragonès + (Revista de Catalunya, 56, Barcelona, 1995). Un resumen del libro mencionado fue publicado en "Hidalguïa" (XLIV, 256/257, Madrid, 1996) con el título "De oro, cuatro palos de gules, escudo de los condes de Barcelona". En él refutaba, en doce puntos, todos los argumentos presentados por los historiadores aragoneses, Guillermo Fatás y Guillermo Redondo, y seguidos, a pies juntillas por sus discípulos, intentando convencer de que el escudo de Cataluña era en realidad aragonés. El punto duodécimo creo que desmontaba definitivamente la teoría de un "matrimonio en casa" que habría celebrado el conde de Barcelona Ramón Berenguer IV, con la infanta Petronila, única hija del rey de Aragón, Ramiro II el Monje.

Altres idiomes

El 1994 vaig publicar a Barcelona una feina que em va portar diversos anys de recerca i investigació, i que contenia una extensíssima bibliografia sobre el tema. El seu títol Els Quatre Pals, l'escut dels comtes de Barcelona (Rafael Dalmau Editor, col·lecció "Episodis de la Història" nº 300) i poc després un altre denominat El senyal dels Quatre Pals és dels comtes de Barcelona i, per Tant, català, no aragonès + (Revista de Catalunya, 56, Barcelona, 1995). Un resum del llibre esmentat va ser publicat a "hidalguía" (XLIV, 256/257, Madrid, 1996) amb el títol "D'or, quatre pals de gules, escut dels comtes de Barcelona". En ell refutava, en dotze punts, tots els arguments presentats pels historiadors aragonesos, Guillermo Fatás i Guillermo Rodó, i seguits, a ulls clucs pels seus deixebles, intentant convèncer de que l'escut de Catalunya era en realitat aragonès. El punt dotzè crec que desmuntava definitivament la teoria d'un "matrimoni a casa" que hauria celebrat el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, amb la infanta Peronella, única filla del rei d'Aragó, Ramir II el Monjo.

Posteriorment, el catedràtic, Josep Serrano i Daura va publicar en el volum XV (1997) de la col·lecció Estudis Històrics i documents dels Arxius de Protocols (Barcelona), un article titulat La donació de Ramir II d'Aragó a Ramon Berenguer IV de Barcelona de 1137i la Institució del "casament a casa, reproduït, en la versió castellana, a" Hidalguía "(XLVI, 270, 1998), en què desvincula, d'una manera molt clara i precisa, els pactes de 1137 entre Ramir II el Monjo i Ramon Berenguer IV, de la institució familiar típicament aragonesa coneguda com el "casament a casa".

Que jo sàpiga, ni un sol article ha aparegut per contradir els punts de vista exposats en els meus ni en el de Serrano i Daura. El silenci més absolut plana sobre ells, sembla com si marcant que s'ignoren es volgués negar la seva real existència. D'aquesta manera, els seguidors d'aquella interpretació segueixen airejant i donant-la per irrebatible.

El cas més recent va ser un article de Manuel Forts de Gilbert i Rojo, que el 1982 va aconseguir, rehabilitar la baronia de Gavín, pertanyent a la casa dels Comtes d'Aranda, després Ducs d'Híjar. Ha estat publicat a la revista italiana Nobiltà (XIII, 69, Milà, 2005) amb el títol "La Casa d'Aragó: Genealogia d'una monarquia mediterrània". Referint-se al Rei Ramir II ia la reina Peronella (que mai va exercir com a tal), afirma el següent:

"Peronella, fruit legítim d'un matrimoni potser il·lícit però vàlid, segons les normes testamentàries de Ramiro, no podria exercir lapotestas règia però sí transmetre al seu marit. D'acord al dret aragonès es va convenir (!) Celebrar "un matrimoni a Casa", propi de sistemes matrilineals i amb transmissió del parentiu per via femenina (!). Aquest institut, pactat en capítols matrimonials (!),Permetia [...]. Aquest matrimoni uxorial (!) Feia que el marit s'integrés a la Casa, es adscribiese al grup familiar de l'esposa i quedés sotmès a l'autoritat del donant o Senyor Major de la Casa, qui passava

a ser pare i Senyor també del que el marit tingués o aportés.Aquests termes estan recollits rigorosament (!) En la documentació signada entre Ramir I [sic] i el Comte de Barcelona i reiterats en el testament de la Reina Peronella d'1164. Per sobre d'interpretacions romàntiques o nacionalistes o de tergiversacions històriques interessades [el subratllat és meu], Ramon Berenguer, en acceptar les condicions del seu sogre en 1137, va passar a ser un membre més de la Casa d'Aragó i del seu llinatge amb extinció del propi "(!!!). Evidentment, i com a mal historiador (suposo que pretén ser-ho) només cita la bibliografia que li convé i que recolza la seva tesi (Antonio i Agustín Ubieto Arteta, Martín Ballestero i Costa, A. Montaner Fruits i, només faltaria, Guillermo Fatás i Guillermo Rodó) i no esmenta, per a res, ni per rebatre-la, la qual s'oposa als seus manifestos desitjos, i molt menys la de l'eminent historiador i mestre en història del Dret espanyol, Dr. Alfonso García-Gallo, qui en el seu treball "la successió del tron a la Corona d'Aragó "(Anuari d'Història del Dret Espanyol, XXXVI, M. 1966), transcrit en part en el meu esmentat article d'hidalguía, dóna la seva opinió sobre aquest tema:

"Mitjançant escriptura de 11 d'agost de 1137 li dona [Ramiro II a Ramon Berenguer IV] a la seva filla com a dona amb tot el regne d'Aragó. És a dir, d'acord amb l'tenor literal del document, no es tracta d'una escriptura matrimonial en virtut de la qual el marit adquireixi els drets de la dona, ni de la promesa o lliurament d'una dot; sinó, d'acord amb el testament de Ramiro I, de l'elecció d'un marit i del lliurament del poder directament a aquest. En l'escriptura no hi ha ni una sola frase de la qual es pugui induir que Petronila és la titular del poder que exerceix el seu marit o que en algun lloc es reserva. Excepte la fidelitat deguda a Ramir II ia la seva filla, els aragonesos queden sota l'autoritat i obediència de Ramon Berenguer [...] La condició jurídica d'aquest no es basa en el fet que ell és el marit - el matrimoni ha pogut ser el motiu però no la "causa" en el sentit que a aquesta paraula es dóna en Dret-, sinó en una donació; per això es preveu que encara dissolt el matrimoni per mort de Peronella, Ramon Berenguer conservi el regne d'Aragó lliure i immutablement. Peronella ostenta, sens dubte, el títol de "Reina dels Aragonesos" -títol que en canvi no ostenta el marit- però no exerceix regnum, poder o jurisdicció inherent al títol. A primera vista pot semblar que Peronella no ha quedat totalment desposseïda del regne d'Aragó, atenent tant al seu testament de 1152, redactat en el moment de donar a llum per primera vegada, com a la donació que fa d'aquell regne en 1164 al seu fill Alfons II, una vegada que mort el marit d'aquella i pare d'aquest, li ha succeït en el regne [...] de nou, en fer testament al final dels seus dies, en 1173, concedeix al seu fill Alfonso "tot el seu regne d'Aragó íntegrament. Aquestes concessions reiterades del regne per Petronila poguessin fer pensar que el regne, no obstant la donació del mateix feta en 1137 per Ramiro II, segueix sent seu: de "suum regnum" parla fins i tot en 1173. Però en realitat es tracta de confirmacions d'un acte anterior. Hi ha un fet que necessita aquest abast purament confirmatori d'una i altres concessions: el que des del moment mateix en què mor el seu marit Ramon Berenguer IV, i encara que aquest no havia fet servir el títol de rei, el seu fill Alfons II es titula ja "rei d'Aragó "en vida de la seva mare. La qual cosa indica que el regnum, és a dir, el poder de regnar, el hereta del seu pare -al que l'hi havia concedit Ramiro II- i no de la seva mare.

Aquesta exclusió de les femelles de la successió al tron ??s'afirma d'una manera total i absolut per la pròpia Petronila en el seu testament de 1152 [...] En ell preveu, en cas de donar a llum un baró, que aquest succeirà en el regne al seu marit quan aquest mori -no a ella-, i que en cas de premorir el fill al pare els drets d'aquell passaran a aquest. I també preveu, en cas de donar a llum una femella, que el regne quedarà íntegrament per al seu marit, per fer-ne la seva voluntat, sense cap oposició d'home o dona;l'únic dret de la filla, i obligació correlativa del marit en aquest cas, consisteix en què aquest la casi honrosament. Tal com en el testament s'expressa, el marit d'aquesta filla no rep el regne -com, en canvi, havien disposat Ramiro I i Ramiro II-, sinó que el pare de la filla disposa lliurement d'ell. Si el pare, en aquest cas, concedeix el regne al marit de la seva filla o no, és una cosa que depèn de la lliure voluntat d'aquell; en tot cas no està obligat a fer-ho. La filla manca de tot dret a la successió del regne i ni succeeix en ell ni transmet a un altre (marit o fill) un possible dret a succeir ".

He consultat una sèrie de documents del període entre 1137 (conveni -que no capítols matrimonials- entre Ramiro II i Ramon Berenguer IV) i quan ja el seu nét i fill respectivament, Alfonso II d'Aragó i I de Barcelona exerceix la potestat sobirana i m'ha semblat molt interessant publicar les intitulacions d'aquells sobirans i les de donya Petronila, en què queda clar que el seu títol regi era purament honorífic i que Ramon Berenguer IV es va denominar rei en algun moment abans de fer-ho amb el títol de Príncep, que venia a ser el mateix:

Año 1137, Jaca. Donación de Ramiro II a la iglesia de Barbastro, teniendo a su lado a su yerno el conde de Barcelona: “Habiendo adquirido un nobilísimo hijo, que es el conde Ramón Berenguer de Barcelona, una vez entregado a ellos el Reino [...] reina nuestro señor Jesucristo en el cielo y en la tierra; y yo Ramiro, bajo su imperio soy rey en Aragón, en Sobrarbe y en Ribagorza, y bajo mi imperio reina en todo mi reino mi yerno Ramón, conde de Barcelona”.

Año 1137, noviembre: Ego Ranimirus Dei gratia Rex Aragonensis dedi filiam meam Raimundo comiti Barchinonensi cum omni regni honore. Nunc ergo spontanea voluntate ac firmo cordis affectu volo, precor et mando, cunctos homines, milites, clericos ac pedites quatenus castra et munitiones sive alios omnes honores ita per eundem Raimundum comitem deinceps tenenant et habeant sicut per Regem debent habere et tenere et ei tanquam Regi in omnibus sub

continua fidelitate obediant (ACA i “Marca Hispanica” apéndice 1285, CCCXCVI)

Año 1138, abril: Regnante me Dei gratia rex Remiro et genere meo comite Raymundo Barchinone et marchio, in Aragone et Superarbe et in Ripacurcia et in Cesaraugusta en in tota Barchinona (ACA Canc. Reg. 942 fol 99v)

Año 1139, marzo: Ego Raymundus Berengarii dispensatione divina Comes Barchinonensis, Bisuldunensis.Cerritanensis, et marchio, et Rex insuper Aragonensis (Diplomatari de Banyoles, vol. II, doc. 144).

Año 1139, junio: Facta carta ista in mense iunio, era Mª.Cª.LXXª.UIIª. Regnante Ranimirus rex, et comis Barquilonensi, in Aragon et Superarbi et Ripacurzia. (AHN, SVict, c. 763, nº 21 original en letra visigótica)

Año 1137-39, junio: Facta carta in mense iunio, regnante Ranimir Sancius rex et Raimundus comes Barchinona (AHN, SVict, c. 763, nº. 20. Copia de finales del s. XII).

Año 1148: Facta carta in era Mª.Cª.LXXXª.VIª, in anno quo obsidebat civitatem Tortosam Raimundus Beringarii, comes Barchinonensis et princips Aragonensis uel Supraruensis uel Ripacurcensis (AHN, SVict, c. 764, nº 2 Original)

Año 1148, octubre: Facta carta era Mª Cª LXXXª VIª, mense octubre, anno quando comite nostro Barchinonensis erat in obsidione cum Genues super Tortosam (AHN, Cód. 499 [Cartulario del Temple de Huesca], pp. 74-75, nº 182)

Año 1151: Ego, Raimundus, comes Barchinonensis et princeps regni Aragonis (Biblioteca Provincial de Tarragona, Llibre Blanch de Santes Creus, Cart., fol. 108 vº)

Año 1151: Sig+num Peronelle, regine Aragonensis (ACA, LFM, fols. 9b-10a)

Año 1152, abril. Testamento de Petronila de Aragon: Ego Peronella, regina Aragonensis [...] Sig+num Peronelle regina Aragonensis(ACA, LFM, fol. 10a-c).

Año 1152, diciembre: Sig+num regine Aragonensis, uxoris comitis Barchinonensis”(ACA, Perg. Ramón Berenguer IV, nº 253).

Año 1154: Facta carta in mense marcio, dominante comes Barchinonensis in Aragon et in Ripacurcia seu in Zaragoza”(AHN, Cód. 499, p. 59, nº 144).

Año 1155: Facta carta in mense ianuarii,. Reinante comite Barchinonensi et princeps Aragonensium, era Mª.Cª.XCª tercia (AHN, SVict, c. 764, nº 3. Traslado notarial de 1299)

Año 1156: Era Mª Cª LXXXXª IIIIª, Regnante R[aimundus] Belingaria in Aragone et in Barchilona (AHN, Cód. 499, p. 18, nº 30).

Año 1157: Facta carta in era Mª.Cª.LXXXXVª. Regnante Raimundu Berengarii, comite Barchinonense, in Aragone et in Suprarb et in Ripacorza(AHN, Svict, c. 764, nº 5. Original).

Año 1157: Facta carta in era Mª.Cª.XCª.Vª. Reinante Raimundo Berengarii Barchinonensiu comite in Aragon et in Suprarb et in Ripacorza(AHN, SVict, c. 764, nº 6. Original)

Año [1157]: Facta carta in era [Mª CCª XCª Vª.]. Regnante Raimundo Beringarii, Barchinonensi comite, in Aragon et in Suprarb et in Ripagorza (AHN, SVict, c. 764, nº 7. Original).

Año 1157: Facta carta era Mª Cª LXXXXª Vª, mense frever, regnante Raimundus, comes Barchinonensis et princeps Aragonensis, in Aragon et Superarb et in Ripacorza, in Tortosa et in Lerida, similiter in Fraga (AHN, Cód. 499, p. 82, nº 197).

Año 1157: Facta fuit ista carta era Mª Cª LXXXXª Vª, octo dies transactos mense octobre, regnante Raimundus, Dei gratia comes Barchinonensis et princeps Aragonensis, in Aragon, in Soperarb et in Rippacorza et in Aran, in Tortoxa et in Lerida et in Fraga; et era tunc dompna regina venitura primitus in Calatayub (AHN, Cód. 499, p. 38, nº 92

Año 1158: Facta carta era Mª Cª LXXXXª VIª, mense aprilii; et erat tunc noster dominus comes in Osca et illa regina et Aldofosus, filius illorum (AHN, Cód. 499, p. 57, nº 138).

Año 1160: Facta carta in era MªCª nonagesima octaua. Regnante Raimundo Beringarii, comite Barchinonensi, in Aragon, in Suprarb et in Ripacurcia"(AHN, SVict, c. 764, nº 9. Original).

Año [1149-61]: Facta carta in mense augusto, feria Vª, luna VIIª, era MªCª [...]. Reinante Raimundo Berengario, comite Barchinonensi, in Aragones et in Suprarui et in Ripacorza et in Ilerda et in Tortosa (AHN, SVict, c. 764, nº 10. Copia).

Año [1162?]: Tibi, domino meo, Ildefonso, regi Aragonensium, comiti Barchinone et marchioni Provincie, filio Petronille, regine (ACA, Perg. Extrainventario Alfonso I, nº 2615).

Año 1162, marzo: Facta charta in mense marcio, anno regnante Raimundo chomite in Barchinona et in Aragone, era Mª CCª (AHN, Obarra, c. 691, nº 8 Original).

Año 1162, agosto: Ego Adefonsus, Dei gratia rex Aragonensis, filius Raimundus, comes Barchinonensis et princeps Aragonensis (Archivo Municipal de Zaragoza, perg. nº 7, original A).

Año 1162. Testamento de Ramon Berenguer IV:.Et dimissit regine, uxore sue [...] Aragonis et comitisse Barchinone, uxor iamdicti comitis (ACA, Perg. Alfonso I, nº 1).

Año [1162-1196]: Tibi domno meo Ildefonso, Dei gracia regi Aragonum, comiti Barchinonensi et marchio Provincie, filio regine Petronile, femine (ACA, LFC, doc. 14, fol. 5b-c).

Año [1162-1196]: Tibi, domino Ildefonso, regi Aragonensium, comiti Barchinonensium et marchione Provincie, filio regine Petronille, femine(ACA, LFC, doc. 87, fols. 20d-21a).

Año [1162-1196]: Tibi domino meo Ildefonso, regi Aragonensium, comiti Barchinonensium et marchioni Provincie, filio regine Petronille, femine (ACA, LFC, doc. 89, fol. 21b).

Año [1162-1196]: Te, Ildefonsum, Aragonensem regem et Barchinonensem comitem et Ceritaniensem, filius Petronelle, femine, Aragonis regina et Barchinonis comitisse (ACA, LFC, doc. 117, fol. 29a-c).

Año [1162-1196]: Te Ildefonsem, Aragonensem regem et Barchinonensem comitem et Cerritaniensem, seniorem meum, filius Petronille, Aragonis regine et Barchinonensis comitisse (ACA, LFC, doc. 127 fols. 32d-33c).

Año 1163, febrero: Ego Ildefonsus, gratia Dei rex Aragonensis et comes Barchinonensis, filious qui fui domini venerabilis Raimun di Berengarii, comitis Barchinonensis et principis Aragonensis, et uxoris eius Aragonensis regine (Archivo Capitular de Vic, cajón 37, nº 2).

Año 1164, donación del reino de Aragón: Ego Petronilla, Dei gratia Aragonensis regina et Barchinonensis comitissa, uxor que fui venerabilis Raimundi Berengarii, comitis Barchinonensis et principis Aragonensis [...] Sig+num Petronille, Dei gratia regine Aragonensis et comitisse Barchinonensis (ACA, LFM, fols. 10c-11a).

Año 1168: Facta carta in era Mª CCª. VIª, regnante rege Ildefonso in Aragone et in Barchilona (AHN, Cód. 499, p. 17, nº 28).

Año [1169]: Tibi, Ildefonso, regi, filio Petronille, regine Aragonensium, comitisse Barchinonensis (ACA, LFC, doc. 150, fols. 39d-50°).

Año 1172: Tibi, domno meo Ildefonso, regi Aragonensi et comiti Barchinonensi et marchioni Provincie et comiti Rossilionensi, filius qui est Petronelle, regine (ACA, LFM, fol. 76b y LFC, doc. 231, fol. 58c).

Año 1173: Hec est sacramentalis conditio ac legalis publicatio ultime voluntatis nobilis regine Aragonensis, Petronille nomine (ACA, LFM, fol. 11a-c).

Año 1179: Tibi, domino meo, Ildefonso, per Dei graciam illustri regi Aragonensi, comiti Barchinonensi et marchioni Provincie, filio quondam domne Petronile, venerabilis regine Aragonensis (Marca, col 1373-4).

Año 1188: Tibi, Ildefonso regi, domino meo, qui est filius venerabilis domine regine Petronille nomine"(ACA, LFC, doc. 91, fols. 21d-22b).

Año 1194: Ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie comuto et excambio

Poncio Rigaldi, magistro Militie, et fratribus decimam quan ego eis dederam in operatoriis Barchinone, ante mercatum, in aliam decimam cuiusdam orti et vinee apud Hoscam quem et quarum regina, mater mea, bone memorie, dederat et concesserat domui de Sanctis Crucibus (AHN, Clero, Santes Creus, carpeta 2056, nº 7).

Como puede verse, en ninguno de estos documentos Petronila ejerce actos de soberanía; su título de Reina era puramente y claramente nominal. Lo que ya no es tan claro es el significado que en aquella época tenía el título de Príncipe que, con el transcurso de los siglos seguro que cambió. Existe algún precedente de esta intitulación en el condado de Barcelona: el Conde Borrell II (947-993), el primero que se desligó prácticamente del vasallaje debido al rey franco, se intitulaba “duque de Gotia”, “duque de Hispania Citerior”, “príncipe” y “duque ibérico”. Es un punto, creo, que los historiadores deberían estudiar.

(La publicació d’aquest article em fou denegada a les revistes Hidalguía i Nobiltà, i als Anales de la Real Academia Matritense de Heráldica y Genealogia, pel fet d’esmentar el tema de la baronia de Gavín, fraudulentament rehabilitada pel señor Fuertes, a arrel d'això vaig haver de publicar el treball Historia de una falsificación nobiliaria: la Baronía de Gavín, en Aragón).